

MENORCA, TERRITORI LITERARI

Maite Salord Ripoll,

11 de gener de 2008

Una ILLA és un lloc on només s'arriba navegant o amb un vol. Una illa evoca sempre la idea de descoberta, de somnis i de desitjos que malden per fer-se realitat. Una illa va lligada, també, a la idea de refugi. Potser per això, moltes vegades, s'ha relacionat l'illa amb la feminitat. L'illa, la dona, el primer recer de l'ésser humà. Només cal recordar l'*Odissea* d'Homer per veure com les illes van lligades a dones: a Circe, a Nausica, a Calipso, a Penèlope. Terra i aigua: matrius de vida. Matrius de literatura, també.

Així, Menorca, la nostra illa -el seu paisatge-, ha esdevingut un espai literari per a molts escriptors, illencs i no illencs. Un espai que va molt més enllà del que podem captar amb els sentits. Un món petit, rodejat d'aigua, que permet, tanmateix, arribar a la complexitat de la Vida en majúscules. Per dir-ho amb paraules de Llorenç Soldevila:

“El paisatge modela qui hi habita i, en bona part, “decideix” com s’habita. Per aquest motiu, l’aprehensió intel·lectual d’un paisatge pot ser quelcom que va més enllà d’una simple visió fugaç, sobretot si es fa des de l’àmbit de la literatura. Pot ser font del profund coneixement del món que hem descobert. O del món del qual formem part.”¹

Així, des de la meva experiència personal com a escriptora, m'agradaria parlar, avui vespre, de Menorca com a territori literari. De la nostra illa vista a través dels ulls de cinc narradors que, des de les pàgines de les seves novel·les, han convertit Menorca en un referent literari més enllà de les nostres fronteres: Pau Faner, Joan Pons, Esperança Camps, Josep M. Quintana i jo mateixa².

¹ SOLDEVILA, Llorenç: “La creació literària del paisatge. Menorca com a exemple” dins *Paisatge, territori i societat a les terres de parla catalana*. Cossetània Edicions.

² Evidentment, l'àmbit d'anàlisi podria ampliar-se a la poesia però, per qüestions d'espai i temps, ho hauré de deixar per una altra ocasió. A més, la nòmina de narradors abraça només aquells que, en els darrers anys, han publicat novel·les en editorials de fora de Menorca. Autors com Damià Borràs, Josep Portella o, sobretot, Antoni Moll Camps podrien completar, sens dubte, aquest llistat si hagués adoptat

Abans d'endinsar-me, però, en les pàgines d'aquests escriptors, si m'ho permeten, m'agradaria fer un brevíssim repàs d'alguns dels autors que, amb ulls externs, des del segle XIX, han tractat Menorca des d'un punt de vista literari, aportant diverses pàgines del que, en general, es coneix com a literatura de viatges, i que contenen descripcions paisatgístiques, patrimonials, socials o culturals, etnogràfiques i geogràfiques. Uns autors que, segurament, com deia en començar aquesta xerrada, no van poder evitar la fascinació que les illes exerceixen damunt les persones.³

Podríem esmentar, a tall d'exemple, els noms de l'arxiduc Lluís Salvador d'Hasburg Lorena, autor de la monumental obra *Die Balearen, in wurt und Bild geschildert*: deu volums fabulosos en els quals es fa la descripció més completa que hom pugui imaginar de totes i cadascuna de les illes, els seus habitants, tradicions i costums. O el de Gaston Vuillier, el cronista i il·lustrador que produí una obra basada en la doble perspectiva de la geografia física i la geografia humana quan va escometre la redacció de l'obra *Les Îles Oubliée*. O, ja entrats en el segle XX, el nom imprescindible de Josep Pla el qual, amb el seu volum *Les Illes* [Número 15 de les Obres Completes de Destino], és un element de trànsit entre la vella mentalitat del XIX i la que esclatarà ben entrada la segona meitat del XX, quan irrompi l'escriptor que tracta les illes, ja no com a objecte de descoberta, sinó de defensa. Com diu Miquel Àngel Limón: "Pla és la baula entre les dues èpoques perquè comença a introduir, en els seus textos, referències concretes i dolgudes de la explotació territorial que es començava de perpetrar, a mans de l'afluència turística de masses. Hi fa, idò, laments de dol pel que ja es veia venir arreu de les Balears a finals dels 50 i dins els 60".

La mirada, per tant, d'aquells que, vinguts de fora, escrivien sobre la nostra illa és una mirada que va de la curiositat i la fascinació al dol i a la crítica. És una mirada externa, de visitant, més descriptiva, que és diferent, em sembla, a la dels escriptors menorquins més actuals que, com diu Fina Salord, tenen "una nova mirada per enfrontar-se, críticament o míticament, a la realitat complexa, polièdrica, de l'illa,

un criteri de selecció més ampli.

³ Arribats a aquest punt, voldria agrair la informació que, sobre aquest tema, m'ha passat molt amablement en Miquel Àngel Limón.

no de l'illa local, sinó de l'espai absolut que permet reescriure, amb veu pròpia, l'experiència universal de la vida".⁴ Una afirmació que permet, a més, marcar les distàncies existents amb narradors anteriors com Joan Benejam o l'Àngel Ruiz i Pablo, narrador en català, que, tot i la seva vàlua inqüestionable, per raons del model costumista en què es van situar no van voler donar una transcendència universal a les seves obres i aquestes van quedar, per tant, circumscrites a l'àmbit purament menorquí.

Així, no em sembla agosarat afirmar que el moment actual de la narrativa catalana que es fa des de Menorca és esplèndid. Mai no hi havia hagut una nòmina tan extensa de narradors menorquins que, des de Menorca, Barcelona o València, aportassin novel·les que tinguessin tant de ressò dins i, sobretot –i aquesta és la novetat- fora de la nostra illa. A les pàgines del diari *Avui*, Joan Solà ho expressava amb aquestes paraules: "(...)Avui hi ha per primera vegada un considerable gruix d'autors i d'obres que han enfilat el recte camí de la normalitat, saltant els marges illencs i conquerint el mercat general de la nostra literatura a cavall d'editorials com La Magrana, Proa i Bromera. Aquest és el cas Josep M. Quintana, Joan Pons, Esperança Camps i Maite Salord". Una llista, la que ens dóna Joan Solà, que jo em permet d'encapçalar, amb tots el honors i sense cap dubte, per l'escriptor Pau Faner.

Així, com va exclamar el professor Joan López Casanovas a la seu d'Òmnium Cultural en la presentació que va fer, el mes d'abril passat, de les darreres novel·les publicades per escriptors i escriptores de l'illa i que duia per títol "Narrativa menorquina contemporània": "Hi ha, doncs, a la fi!, a Menorca, una narrativa que s'enfonsa entre la ficció i la realitat, en la qual el treball de l'escriptor és autoreflexiu: cerca un sentit a l'acte mateix de l'escriptura. En aquesta recerca de sentit per a l'escriptura pròpia l'autor va il·luminant espais de realitat que fins aleshores havien romàs a l'ombra, racons insòlits i perduts en què habitaven persones com nosaltres mateixos"

⁴ SALORD RIPOLL, Josefina, "Cartografia actual de la literatura a Menorca", Revista de Menorca (2002)

“Il·luminar espais de realitat”, una forma preciosa per descriure la tasca de l'escriptor. Una tasca que, sense Menorca com a teló de fons, no seria la mateixa. Un escriptor, d'una manera o d'una altra, parteix sempre de la seva realitat més immediata. D'un mateix, de les seves circumstàncies i de les seves experiències. Del seu paisatge, també. Com deia Mercè Rodoreda al pròleg a la seva novel·la *Mirall Trencat* : “Una novel·la es fa amb una gran quantitat d'intuïcions, amb una certa quantitat d'imponderables, amb agonies i amb resurreccions de l'ànima, amb reserves de memòria involuntària... tota una alquímia. Si jo no he sentit mai cap emoció davant una posta de sol, ¿com puc descriure, o, millor dit, suggerir la màgia d'una posta de sol?”.

Comencem, idò, el recorregut per aquesta Menorca literària que us propòs avui vespre. Primer, faré una breu presentació dels autors, sense cap voluntat, però, de ser exhaustiva. Els exemples que tot seguit llegirem de les seves obres no seran, tampoc, ni de bon tros, tots els que hi ha, però no tenc cap dubte que ens permetran recórrer uns paisatges que, tot i haver vist moltes vegades, podrem redescobrir a través d'altres ulls, en un itinerari no només en l'espai sinó també en el nostre interior. Aquesta és, em sembla, la grandesa de la bona literatura, perquè la universalitat, allò que fa gran una novel·la, no és l'espai on transcorre sinó la vida que l'escriptor és capaç d'encabir dins aquest espai. I, dins la Menorca, territori literari, hi ha molta, moltíssima vida per descobrir.

PAU FANER.

Pau Faner, des de la dècada dels setanta en què publicà els *Contes menorquins*, ha esdevingut un dels noms més representatius de la literatura catalana: el 1975 guanyà el premi Sant Jordi de novel·la amb *Un regne per a mi*; ha obtingut, també, el Ciutat de Palma, el Ramon Llull, el Sant Joan... tots els premis importants que hi ha en llengua catalana. I, com ja he dit abans, és, avui, el referent imprescindible per als escriptors menorquins més actuals.

Amb una trentena d'obres publicades, Pau Faner ha sabut crear un univers literari propi, original, imaginatiu i fantàstic. El crític Joan Mas i Vives ha dit d'ell: "És, per tant, a partir de Menorca, de Ciutadella, de la seva pròpia biografia i de les seves preocupacions intel·lectuals, que Pau Faner construeix el seu món narratiu. Un món bigarrat que es materialitza mitjançant una aflluència verbal sorprenent i que, al capdavall, li atorga un lloc important en el panorama de la novel·lística catalana".

He escollit un fragment d'un conte del recull *Roses de paper* (1997) que, potser, no és de les seves obres més conegudes però que a mi, personalment, m'agrada molt. Pau Faner ha dit d'aquest llibre: "Si cada idea fos una rosa, en aquest llibre hi hauria vint-i-una Roses de paper. Idees esbojarrades, idees poètiques, idees a partir de la història, fantasies a partir de la pintura. Tot això és aquest llibre. Tot això a través d'imatges i paraules, i de molt d'amor pel fet d'escriure i d'emprar la llengua que contínuament ressona dins les meves orelles".

Llegim-ne un fragment en el qual veuran com Pau Faner mescla, de forma impecable, el present i el passat. Els records amb la visió més immediata.

Me'n vaig anar a passejar, que és una cosa que diuen que va tan bé per pensar i per fer espassar les nirviades. I passejant, passejant vaig anar a parar a la plaça de la catedral del meu poble, que és Ciutadella, allà a Menorca. I l'aire se'm glaçà, aquella tarda, i queia en forma de flòbies rodones, com ous de colom, però incorporïes, volàtils i erràtiques com cotó fluix. "Quina fresqueta que fa!", va dir una dona, i jo llavors vaig empènyer el vidre de l'aire, un vidre pla i gruixut com el del mostrador de la ferreteria "Ca s'avi", i el món va fer una passa enrere, i tot, fins la més absurda meravella, va ser possible.

La plaça de la catedral era tota coberta de flòbies de neu, sota un sol clar i brillant que feia grinyolar els cans. I vaig veure un home petitó i cap pelat, grassó i d'ulls blau cel que travessava la nevada plaça de la catedral estossegant com una mala cosa, a peu, agafant la bicicleta pel manillar, amb un perol de dur deixalles als porcs a cada banda i amb tots els camals dels calçons ben humits, de tant

d'enfonsar-se dins la neu fins als genolls. Perquè el temps es congelava davant la plaça de la catedral. El temps es deturava davant la plaça de la catedral. Hi havia canonges amb sotana negra i capell rodó que sortien a prendre la fresca del temps a la plaça de la catedral. Canonges panxacontents, golafres, capaços de menjar-se un bou per les banyes. I hi havia sagristans esprimatxats, davant la plaça de la catedral, sagristans amb apagallums tan llargs que prenien carrereta i saltaven cosa de no dir, emprant l'apagallums com a perxa, prenien volada, amb els faldons negres de la sotana enlaire, com si fossin angelets negres.

Així era la plaça de la catedral. Hi havia un rellotge que marcava les hores, dalt la façana, i la torre quadrada tenia campanes que tocaven campanades llargues, solemnes, sinistres com les campanades a morts; però era que el temps congelava fins i tot les campanes i n'alentia els sons.

Pau FANER, *Roses de paper*. (1997)

JOAN PONS

Joan Pons es donà a conèixer el 1991 amb el recull *No cregui el que diuen de mi*, dotze narracions breus que, en conjunt, ens donen una visió molt personal del poble natal de l'autor, Ferreries, mai al·ludit de forma directa sinó per mitjà d'índicis (com poden ser les referències a les festes patronals que se celebren el mes d'agost) i, sobretot, per mitjà de les descripcions de paisatges com el de cala Galdana. Després va publicar *El laberint de les girafes*, una novel·la que ha estat acollida per crítics i lectors de forma entusiasta. No debades, s'ha considerat una de les millors novel·les escrites en català durant el segle XX. Molt propera al realisme màgic d'un García Márquez, és fàcil endevinar davall les seves descripcions el paisatge natal més proper de l'autor, un paisatge mític, essencial. També, a les seves darreres novel·les, *Barba-rossa* (2006) i *Sorra a les sabates* (2007), Joan Pons converteix Menorca en el paisatge central de la història del setge de Maó de 1556, en el primer cas, i de l'amor de la parella protagonista en el segon.

Tanmateix, el text que he seleccionat de Joan Pons per llegir-vos avui vespre pertany a la novel·la *Nàufrags* (1993), reeditada enguany pel Consorci per a la Promoció de la Llengua Catalana del Govern Balear i que inclou 15 il·lustracions amb color realitzades per Tònia Coll. Pons ofereix una tragèdia real –la del naufragi del vaixell General Chanzy a principis de segle XX– per acabar situant l’acció als nostres dies. “Volia reflectir una transició, el pas d’un món “vell” a un món “nou” (...) Un temps esmitjat per l’arribada del turisme”, diu Pons. I afegeix: “Aquesta crisi és interessant per la quantitat de canvi que comporta i per la confrontació de dos mons: un que naixia i l’altre que acabaria per morir, però que encara tenia un gran arrelament cultural i continuava viu en la memòria col·lectiva, en el mateix paisatge, en la mateixa geografia. La geografia és Menorca, una illa.” Llegim-ne un fragment.

Recordà la primera nit i la pell se li posà com de gallina escaldada i la roba del vestit li fregà la seva pell sensibilitzada com si hagués estat tocada pel verí de l’ortiga. Es llevà les robes i, en una amagada de lluna, aparegué el cavall. Era el cavall negre de la Terra Rotja que galopava a les nits pels boscos, atret per la claror de les flames de les sitges i dels forns de calç i que apaivagava la set en la vena dolça de la platja que rajava arran d’aigua. Sentí que la seva pell era cada cop més sensible a l’obscuritat, a l’aire humit de la nit, a les parets granítiques del barranc i, per un instant, cregué que era el cavall el que tirava del paisatge i el portava cap al forat de la lluna. Però després sentí una harmonia total, amb el cavall, amb el paisatge, amb la volta resplendent tatxonada d’estrelles, una harmonia còsmica que la mantenia aferrada a terra. El cavall l’investí i sentí el retrò dels cascs traient espurnes en colpejar contra les penyes del terra. Sentí com passava pel seu costat, fregant-la, galopant en direcció als escarpats, perdent-se en el comellar. Maria caminà com a somnàmbula guiada pel soroll de les ones, el vestit a la mà rossegant per terra i a les oïdes el renill de l’animal que rebotava en l’interior del seu ventre com una respiració seca. Passà per davant de la cabana del poeta Borràs i aquest la veié

despullada i la cobrí amb una manta i la conduí a la seva cova, on li féu l'amor una sola vegada.

ESPERANÇA CAMPS.

Esperança Camps ha publicat les novel·les *Enllà de la mar*, (Premi Joanot Martorell 2003) i *Quan la lluna escampa els morts* (Premi Ciutat d'Alzira 2004). Totes dues editades per Bromera, com la darrera, *Eclipsi*, guardonada amb el Premi Vicent Andrés Estellés 2006. Una carrera que tot just acaba de començar però que, com veuen, ha rebut molts de reconeixement.

Si hagués de definir n'Esperança com a escriptora, les paraules que em vénen primer al cap són: valentia, ambició i ofici. Una valentia, una ambició i un ofici que ja ens va mostrar en la seva primera novel·la, *Enllà de la mar*, una novel·la que explica la lluita valent d'una dona contra el càncer, una lluita durant la qual el record de la seva Menorca natal serà un bàlsam per al seu dolor. És per això que les descripcions que surten de Ciutadella sovint en donen una imatge idealitzada pel record. Anem-ho a veure.

A na Clara li agradava passejar tota sola cada vegada que tornava a Ciutadella. Recorria els carrerons del centre d'aquella ciutat petita i orgullosa i mentalment rescrivia el seu paisatge que no sempre era el que ella tenia a la memòria. A pesar que per als turistes era una destinació de vacances de sol i platja, Ciutadella era una ciutat d'hivern. Na Clara caminava a poc a poc pels carrers emmacats. Feia molts anys que la platja no era davall les llambordes lluent, sinó que l'esperava uns quants metres més enllà. Disfrutava endevinant els canvis que s'havien fet en una casa o en una altra d'aquest o aquell carrer. Una porta que s'ha repintat al carrer Sant Rafael. Han emblanquinat la casa del cap de cantó del carrer Curniola, uns catalans han rehabilitat una caseta vella al carrer Sant Cristòfol, han recuperat la volta de l'entrada, i han obert el soterrani. Els enfronts vermells del

carrer Santa Clara, les obres mai no acabades de la Catòlica al carrer de Sant Sebastià, la barberia de Vicente, que era valencià i tenia un cavall de pedra on s'asseien els fillets perquè en Mundo els tallés els cabells. Voltava pel carrer de ses Andrones, i es fixava en l'antic cine de Sant Miquel, on anunciaven la pròxima estrena d'Els Pastorets. D'allà, de la pantalla polsosa d'aquell cine de magnèsia i regalèsia i neules i xufletes, s'havia endut per sempre una pel·lícula de dinosaures molt inquietant, amb un ou gros i maligne que engendrava monstres gelatinosos que emmetzinaven l'aire i l'acompanyaven en forma de malsons recurrents des de feia anys i anys. Arribava al carrer de ses Roques i, en un imaginari caragol santjoaner, es deixava anar fins al Bastió de sa Font, on una dona omplia una garrafa d'aigua. Guaitava a sa Muradeta i veia com passava delobí al Pla de Sant Joan, i l'aigua de pluja arrossegava violentament animals morts i bicicletes rovellades, i les ofrenava a la mar quan es fonien a la colàrsega.

Esperança CAMPS, *Enllà de la mar*. (2004)

Després de *Quan la lluna escampa els morts* (Premi de novel·la Ciutat d'Alzira), situada totalment a València on ella viu, publica *Eclipsi* (Premi de Narrativa Vicent Andrés Estellés), una novel·la, dura i intensa, a moments angoixant. Menorca també surt a *Eclipsi*. Surt Ciutadella. Però no és aquesta imatge un poc idealitzada que acabam de llegir. Ciutadella és, a la darrera novel·la d'Esperança Camps, la Ciutadella de les urbanitzacions desolades de l'hivern: és el lloc que una valenciana, Marina Mercadal, ha triat per autodestruir-se. Clara i Marina, com la cara i la creu d'una moneda. Ciutadella, també. Llegim-ne un petit fragment per veure-ho.

Sóc a Menorca. Tenc la mar enfront, però no la veig perquè quasi mai obr les persianes. No la veig, però la puc oldre, la mar. Una olor inimitable. No la pots sentir si no hi ets a prop, ningú no la pot calcar. (...) Una carretera estreta d'asfalt antic, plena de clots i bonys, i unes roques punxegoses, els penya-segats, i la mar. Hi ha més casetes infectes com la meua, però totes estan deshabitades. L'estiu que ve les

pintaran i les llogaran a preu de palau a una manada de turistes carregats de fills rossos i vomitius. El vent ha tombat una antena de televisió que ha quedat vinclada damunt la teulada. No sembla que aquest incident preocupi ningú. A vegades fan de refugi als gats silvestres, les cases. Tal vegada hi ha rates, però no m'importa massa. El trosset de jardí que és comú als sis apartaments d'una habitació està descurat. La salabor l'ha convertit en una zona on només sobreviuen les males herbes i els escarabats. Les males herbes i la mala fama s'han ajuntat en aquest lloc que m'agrada perquè és inhòspit.

Dues novel·les diferents. Dues visions de Menorca també molt diferents. Una més mitificada. L'altra més crítica. Un conjunt, em sembla, ben interessant.

JOSEP M. QUINTANA

Josep M. Quintana Petrus (Alaior, Menorca, 1950) va publicar, l'any passat, (Proa), una novel·la sobre la història d'una família d'origen grec que es va instal·lar a Maó el segle XVIII durant l'ocupació britànica de l'illa, i que va aconseguir fortuna i poder. És la tercera novel·la que publica, després de *Aquella nit d'òpera* (Columna, 1994) i *Oficis de tenebra* (Columna, 1998).

Ara bé, sens dubte, *Els Nikolaidis* marca un punt d'inflexió importantíssim dins la trajectòria de Quintana. Diu Joan López: "Amb *Els Nikolaidis* (Proa, 2006) s'ha superat en qualitat i estil, assumint el risc d'un propòsit ambiciós: novel·lar un llarg període de la història de Menorca a través de la peripècia personal d'un mariner grec, a cavall entre el corsari aventurer que sap el que es juga en cada cop de sort i l'home de negocis calculador i assenyat. Iorgos Nikolaidis recalca a Menorca a mitjans del segle XVIII i s'estableix a Maó, porta oberta en aquell temps dels «jans» al comerç amb tota la Mediterrània. A l'illa, la seva família es farà amb una sòlida posició social després d'anys de treball i lluita."

Així, idò, el Maó i la Menorca del passat, es concentren a les pàgines d'aquest llibre d'una forma admirable. La capacitat de descripció de Quintana, el detallisme, la

feina feta per dibuixar amb traços fins i precisos el marc per on transcorre la història ha fet, sens dubte, que aquesta novel·la s'hagi convertit en una de les més llegides a Menorca, i també a fora, en els darrers temps. Fem-ne un tast.

Un dissabte del mes d'octubre del 1754, la consolessa Irini, la bella i fidel esposa de Theodoros Alexiadis, cònsol de Rússia a Maó, va obrir els salons de la casa que acabaven de construir al Cós de Gràcia, un modern i ben traçat carrer de la nova eixampla de la ciutat. La finca ocupava dos trasts de cinc metres cadascun, amb una façana que presentava cinc obertures en els tres pisos edificats. A la planta de baix, un escut damunt la porta d'entrada indicava que allí hi vivia el cònsol de Rússia. En el primer pis, una porta balconera s'obria a un balcó lleuger i elegant, amb barana de ferro forjat.

El Cós esdevenia el símbol del nou urbanisme que s'havia iniciat amb l'expansió propiciada pels anglesos i constituïa un exemple de l'embranchida d'aquella ciutat que s'estenia més enllà de les velles muralles: pel Portal de Dalt, amb l'Arraval de Sant Antoni; pel cap del Cós, amb el passeig del Reial Hannover; pel Portal Nou, amb l'Arrevaleta; i pel pont de Sant Cristòfol o del Monestir, amb el carrer del mateix nom. (...)

Pel que fa a la casa dels Alexiadis, la seva fàbrica era sòbria, i sumptuosa la seva decoració, especialment la del saló dels miralls que, en el primer pis, amb sortida sobre el balcó central, presentava uns frescos al sostre de Giuseppe Chiesa, un pintor que, procedent de Liorna, havia arribat a Maó l'any 1728.

El cònsol i la consolessa havien preparat la festa amb gran interès. Aquell dia, no sols mostraven als seus amics la nova casa que s'havien construït, ans també celebraven la inauguració de l'església que, en aquell mateix carrer, havia aixecat la colònia grega per subscripció popular.

Els Nikolaidis

MAITE SALORD

Bé, i ara m'arriba el meu torn. Es fa molt estrany parlar d'un mateix i, per tant, em remet a la presentació tan encertada que m'ha fet na Puri Mira. Només afegiré, en relació al tema d'aquesta xerrada, que Menorca, òbviament, és també el paisatge de les meves novel·les. A *Com una nina russa*, Ciutadella es converteix en un dels personatges principals. És la visió d'aquell espai vital de la infantesa que ja no existeix. A *Mar de boira* també surt Menorca i Ciutadella però potser com un teló de fons més difuminat. Tanmateix, on segurament l'illa surt amb més força és a *La mort de l'ànima*, tot i que no és l'únic espai geogràfic que hi apareix. Llegiré unes paraules d'una crítica que Joan Pons en va fer i que trob especialment polides: "L'ampli espectre geogràfic –Buenos Aires, Barcelona, Egipte, Menorca– transmet a l'obra una sensació de contrast molt enriquidor, similar a la construcció d'una illa mental que té com a centre la catedral de Ciutadella, veritable transmissora del batec del temps local a través de les seves exactes campanades."

Per tant, Menorca, Ciutadella és el centre de la novel·la. Una novel·la que combina el record del protagonista, Andreu Calafat, que havia deixat l'illa feia cinquanta anys, amb el present que troba mig segle després. Llegiré dos fragments de *La mort de l'ànima* (Proa) que exemplifiquen bé aquesta doble visió de l'illa.

N'Andreu travessà un camí quasi inexistent entre les tanques de parets seca. Encara no sabia què hi feia allà. Gairebé no s'havia volgut mirar la casa i ara es dirigia cap al mar com si alguna cosa indefugible l'esperàs. De cop, es va aturar i lentament va passar la mirada al seu voltant. Ara sí, des de la distància, les cases de Son Ullastre, amb l'arbre que els donava el nom tal com n'Andreu el recordava, es retallaven, magnífiques, en aquell blau lluminós d'hivern. Uns metres més enllà, separades pel safareig, les cases dels pagesos, que l'avi Tomàs, en contra de tots els costums, havia fet construir enfora de la dels senyors. I n'Andreuet, descalç, assegut

damunt la paret d'aquell safareig d'aigües verdoses, mirant embadalit com sortia l'aigua pel doll i corria per la canal fins arribar a la terra. I l'amo en Joan que la feia anar amb destresa pels solcs de tomatigueres fins que ell cridava ja arriba baix, l'aigua ja arriba baix! I l'home, amb les mans tan clivellades com la terra, tancava el solc amb el càvec per obrir-ne un altre amb rapidesa. Aquell murmuri de frescor sota un sol abrusador es perdia tanca endins, terra endins... Endins. N'Andreu s'havia passat hores assegut dalt aquell safareig que ara estava cobert per una espessa capa de verdet.

La platja deserta i només la mar que jugava a encalçar l'arena blanca que, a cada passa, tapava les sabates fosques de n'Andreu Calafat, que es va enfilat per les roques fins arribar al penya-segat més alt. La mar gran i, als peus, aquells esculls com una gran ombra que li enterbolia el cervell. Havia tornat. Només en aquells moments, va adonar-se que havia estat capaç de tornar, malgrat tot. I havia tornat només per veure aquella imatge que s'entelava lentament en els seus ulls. Aquell espai on s'havia decidit la seva vida. Tot era allí i aquella sensació de vertigen que el va fer seure damunt una roca, amb l'abric negre fins als peus i les mans damunt els cabells blancs. Andreu, sempre tan ingenu. El retorn no és possible perquè mai no és possible anar-se'n del tot de la teva terra. Ara ho sabia. Ara que contemplava la immensitat d'una mar que ell havia fet córrer sempre, sense adonar-se'n, dins els solcs de la seva vida. Endins, l'aigua transparent i fresca, quasi blanca de la seva illa, endins sempre.

N'Andreu, dos dies després del seu retorn, mentre prenia un cafè darrere la finestra d'un bar de la plaça del Born, no es podia treure del cap aquella paraula que feia hores que li voltava per la boca. Pedaç. Un pedaç fet de roba vella per espolsar, per fer net vidres, per brunyir pestells. De tant en tant aixecava la mirada i observava els rostres de la gent que passava per la vorera, sobretot, els d'aquells a qui la clepsa els clarejava o tenien els cabells blancs o la seva pell començava a desferrar-se de la carn. Llavors, els mirava amb curiositat per intentar trobar en

aquelles faccions algun indici per poder-los reconèixer, encara que, en les poques hores que feia que havia tornat a Menorca, sabés que, davall una aparença fixada pels records, tot era, en el fons, molt diferent. Els palaus de marès del carrer del Born amagaven, darrere les portalades d'antany, tendes de souvenirs, d'embotits i de formatges que els devoraven les entranyes, mentre els seus murs es mantenien altius i lluminosos, daurats a frec de cel, en una mena d'indiferència estricta i dolorosa. Les tavernes i les coves del port, restaurants dels quals, a l'hivern, només restaven les estructures metàl·liques dels tendals, com a esquelets d'una au blanca que, a la primavera, tornaria a desplegar les seves ales, mentre l'aigua, d'un maragda enfosquit, continuava, distreta, emmirallant el passat i el present del poble.

El passat i el present. Menorca en el record i ara mateix. Una illa. Un territori literari. I, tot i que ja han vist que m'he centrat en la Menorca dels novel·listes i no he fet cap referència als poetes perquè això donaria per una altra xerrada, no vull acabar, però, sense que el nom i els versos de Ponç Pons ressonin en aquesta sala. He començat el recorregut literari amb en Pau Faner i l'he d'acabar, no pot ser d'altra manera, amb uns versos de *Nura*, un llibre que ha estat definit per Andreu Gomila com "un rèquiem per Menorca, o un Tractat d'enyor, que ens diu tot just començar. Però no sols per l'illa que el va veure néixer i on viu reclòs com un eremita de les paraules, sinó per un món antic, el de la seva infantesa, que ja pràcticament ha desaparegut, i un món d'avui que viu colgat de cendres." Diu Ponç Pons.

"Jo sóc part dels vuit vents que m'han fet menorquí

Terra humil i mortal som un nom sense orgull

Una llengua que el temps ha posat de genolls

Tot allò que la pàtria és el món deu ser cert

Però el món que jo estim té les costes d'una illa

He vist agres ciutats d'avingudes ferotges

De carrers sense sol i suburbis salvatges
He trescat gratacels de fondària assassina
M'he perdut per molls d'òxid reblerts d'aigües brutes
Sé que hi ha llocs d'exòtics paratges de faules
Però jo vull tornar al meu Son Bou d'infantesa"

Bé. Avui vespre hem rallat d'escriptors que converteixen espais reals en literatura. Ara, també hi ha espais als quals se'ls dóna una forma cultural a partir de la literatura. I, en aquest sentit, Es Migjorn Gran és un espai que ve marcat per la figura, gran també, de Francesc d'Albranca. Així, idò, dins aquest context, m'ha agradat molt poder compartir amb tots vostès aquesta estona literària.

Maite Salord Ripoll